

»Nye« fynske amtsarkiver – en guldgrube for historikeren

Af
Steen Ousager

Landsarkivet for Fyn har i de senere år modtaget en række store afleveringer fra Fyns Amtskommune. Foruden arkiverne fra de tre tidligere amtsråd drejer det sig om en række andre arkiver fra den fynske regionalforvaltning indtil 1970: Skoleråd, skole-direktioner, vejevæsenerne, vandløbsinspektoraterne, bygningsinspektoratet i Svendborg, sygehuse, tuberkulosestationer m.m., men også arkiver som amtskom-munen har overtaget ansvaret for senere. Det gælder bl.a. landvæsenskommissioner, fredningskommissioner og mødrehjælpen samt Statshospitalet i Middelfart. Desuden har Fyns Statsamt, tidligere »Stiftamtet«, afleveret sine arkivalier frem til 1980. I grove træk har landsarkivet hermed modtaget det væsentligste arkivmateriale fra den fynske regionalforvaltning frem til og med 1970, for vejevæsenerne, der fungerede som en slags teknisk forvaltning, frem til midten af 1970'erne.

Det er et uhyre centralt materiale til udforskningen af den fynske historie. Det gælder både i forbindelse med den snævre lokalhistorie som fx sognehistorierne, som der skrives en del af i disse år, og den så sørgeligt forsømte fynske regionalhistorie, der i virkeligheden ofte er – eller burde være – en forudsætning for at kunne skrive lokalhistorien. Med de syd-

fynske broprojekter som eksempel demonstreres i en artikel andetsteds i Årbogen, hvad disse arkiver kan indeholde, hvordan man finder det frem, og hvordan det forholder sig til andre arkiver og til det trykte materiale.

Indholdet af amtsarkiverne afspejler naturligvis primært de opgaver, amtmandsembedet og amtskommunerne havde fået overladt. For amtmanden og den statslige amtsforvaltning var en hovedopgave at føre tilsyn med de lokale myndigheder i det hele taget og at fungere som postkasse mellem lokal- og centraladministrationen. Historisk bestod en væsentlig del af amtmandens opgave derfor i at indberette. De ældste indberetninger i amtsarkiverne frem til ca. 1870 er netop blevet nyordnet og nyregistreret. Registraturen findes på læsesalen.

Der var på Fyn to amtmandsembeder: Et for Svendborg og et for Odense amter. Da amtmanden i Odense var Stiftamtmand, benævnes Odense Amt ofte som stiftamtet. Benævnelserne Svendborg amt og Odense amt blev i flæng også benyttet som betegnelse for Svendborg Amtsråd (amtskommune) og Odense og Assens Amtsråds-kredse (amtskommuner). De to sidste havde et betydeligt samarbejde og fx ens arkivsystemer, mens der til gengæld ikke var noget videre samarbejde med Sydfyn. Men deres arbejdsfelt var et andet end det statslige amt, selv om amtmanden til 1970 også var formand for amtsrådet.

En af de vigtigste opgaver for amtskommunerne var oprindelig at føre tilsyn med den kommunale forvaltning og økonomi. Til amtsrådets hovedopgaver hørte desuden udbygning og vedligeholdelse af den regionale, overord-

nede infrastruktur og det, en senere tid betegnedes som miljøområdet, dvs. sager vedr. vandløb, inddæmning, afvanding, kloakering m.m. Et andet vigtigt område var udbygningen af sundhedsvæsenet, navnlig ved opførelse og drift af hospitaler. Dertil kom samarbejde med købstadskommuner om ting- og arresthuse og forsørgelses- og tvangsarbejdsanstalter, ligesom amtskommunerne fra 1933 var blevet pålagt at oprette og drive en række sociale institutioner. På skoleområdet blev administrationen af en række statsmidler henlagt til skoleråd og skolefond på amtsniveau. Og fra 1933 blev de nye amtskole-direktioner amtsrådskrede-sens overordnede skolemyndighed, hvis opgave det var at føre tilsyn med de enkelte landsbyskoler. Til disse direktioner knyttedes amtskolekonsulenter som pædagogiske rådgivere, senere også konsulenter for særundervisning.

Sagerne herom findes enten som journalsager eller som særlige grupper eller både og.

Sager vedr. *tilsynet med kommunerne* og revisionen af deres regnskaber findes dels som journalsager, dels som udtagne sager med rækker af de såkaldte overslag, dvs. budgetter for hver enkelt sognekommune.

Som ovenfor anført finder man sager vedr. infrastrukturen både blandt amtsrådets journalsager og i de egentlige *vejvæsenssager*, der også, evt. som en særlig gruppe, rummer de såkaldte *vandinspektoratssager*. Vejvæsenssagerne, der blev administreret af amtsvejvæsenener, vedrører naturligvis sager om veje: nyanlæg og vedligeholdelse, trafiktaellinger m.m. Det gælder ligeledes vejbestyrel-

Undervisningsministeriets Cirkulære af 22. December 1943.

Cirkulære til samtlige Skoledirektioner, Kommunalbestyrelser og Skolekommissioner samt Forældreraad om Ophængning af Advarselsplakater vedrørende Brand- og Sprængmidler.

I Tilslutning til Cirkulære af 24. Juni 1943 angaaende Advarsel til Skolebørnene mod uforsigtig Omgang med Sprængstoffer skal Ministeriet anmode de stedlige Skolemyndigheder om at lade de medfølgende af Justitsministeriets Propagandaudvalg fremslåede 3 Plakater med Afbildninger af forskellige i Krigen anvendte Brand- og Sprængmidler ophænge skiftevis i Klasserne i Skolerne paa en saadan Maade, at alle Børnene efterhaanden faar dem for Øje.

Lærerne anmodes om ved passende Lejligheder at omtale de afbildede Genstande for Børnene og alvorligt fremhæve den store Fare, det indebærer at berøre disse Genstande, naar de findes nedkastede paa Jorden.

Til Brug for Lærerne er som Bilag til nærværende Cirkulære vedhæftet en efter Anvisning fra Justitsministeriets Propagandaudvalg udarbejdet Redegørelse for de afbildede Genstande.

Undervisningsministeriet, den 22. December 1943.

P. M. V.

A. Barfoed.

Alb. Michelson.

I afleveringen fra Fyns Amtskommune indgår en række arkiver fra forgængerinstitutioner. Ovenstående cirkulære er med tilhørende materiale fundet i arkivet fra Amtsskole-direktionen for Odense Amtsrådsreds.

sen og dermed forholdet til omgivelserne: Anlæg af og tilsyn med benzinstationer, opstilling af kiosker, skilte m.v. og adgang til vejene osv. Som teknisk specialist blev sager vedr. havne og nye færgeforbindelser som Lange-land-Kiel og Bøjden-Fynshav også behandlet her, og det gjorde også den fynske motorvej. Som følge af den administrative opdeling fik Svendborgs amtsvejvæsen til opgave at udføre det første motorvejsstykke fra Hjulby til Knudshoved. Ved forlængelsen nogle år senere blev det en opgave for Odense amts Vejvæsen, også for den mindre del, der lå i Svendborg amtskommune.

Ved brug af vejsagerne skal

man være opmærksom på, at mange af dem senere er omordnet eller tilketteret de nye sager, som Fyns Amtskommune oprettede efter 1970.

Som fagligt uddannede teknikere og ingeniører fik vejinspektørerne og disses mandskab også ansvar for vandindvindings- og afvandingssager og dermed sager, der knytter sig til de fynske vandløb og miljøet omkring disse. De mange lav, der etableredes til at administrere forskellige pumpestationer, landindvindinger og diger, findes derfor også rigt repræsenteret i dette materiale. Også miljøsagerne er henlagt i en særlig gruppe til dels med tilhørende søgemidler i form af journalkort. Interes-

Regulativ

for

Fæstevirksomheden i Svendborg Amtsrådsreds.

I Henhold til Lov af 1. April d. A. om Fæstevirksomhedens Ordning, have vi, under Forventning af Justitsministeriets Approbation, fastsat nedennævnte Regler for Fæstevirksomheden og Betalingen herfor i Svendborg Amtsrådsreds:

1.

Til Afbenyttelse under Udførelsen af Fæsteforretningerne skal Fæstemanden anskaffe og benytte en gennemdragen, af Amtsrådets Formand autoriseret Protokol med Register, hvori anføres, med Angivelse af Dagen, de Personer, som søge Tyende eller Arbejdere, og en anden lignende Protokol for dem, som melde sig for at anbringes i Tjeneste, Dags- eller andet Arbejde, hvilke Protokoller indrettes efter godkendte Skemata. Fæstemanden er til enhver Tid pligtig til at forevise disse Protokoller samt tillige at gjøre Rede for sin Forretningsførelse for Politiet, ligesom han iøvrigt har at rette sig efter enhver af vedkommende Autoriteter given Anvisning. Naar nogen af Parterne forlanger Bevis for, hvad der mellem dem er vedtaget hos Fæstemanden har denne paa Forlangende derom at meddele dem Udskrift af Protokollerne mod nedennævnte Gebyr, hvorimod han ikke i Almindelighed maa give uvedkommende private Personer saadan Udskrift, hvilken derimod skal leveres til offentligt Brug uden Betaling.

2.

Fæstemanden skal være forsynet med trykte Blanketter til Overenskomster mellem Husbond og Tyende eller Arbejdere, hvilke Blanketter han for dem, som maatte ønske det, skal udfylde og foranledige underskrive af de Paagældende.

3.

Den, der erholder Bevilling til Udovelse af Fæstevirksomhed, skal for Amtsrådet opgive Stedet, hvor Forretningen agtes drevet, og denne maa ikke uden Amtsrådets Samtykke drives fra noget andet Sted.

Svendborg Amtsråd, den 2den Juli 1891.

L. Brockenhuus-Schack. C. Ahlefeldt-Laurvig. L. Fog. R. Christiansen. Ahlefeldt-Laurvig-Bille.
J. P. Kristensen-Randers. St. Madsen. J. Larsen. M. Pedersen. N. Hansen.

Foranstaaende Regulativ er under 14. Juli 1891 approberet af Justitsministeriet.

L. Brockenhuus-Schack.

Den ovennævnte Lov af 1. April d. A. og nærværende Regulativ skal være opslaaet paa et iøjnefaldende og tilgængeligt Sted i Forretningslokalet.

4.

Fæstemanden er berettiget til for sin Virksomhed at erholde nedennævnte Gebyrer, der erlægges af hver især af Kontrahenterne, for saa vidt de begge have begjæret Fæstemandens Mellekomst, men i modsat Fald kun af den, der har henvendt sig til ham.

a. For Indskrivning i Protokollen om at erholde Tjeneste eller Tyende	Kr. Ø.	35
og for Indskrivning i Protokollen om at erholde Arbejde eller Arbejdere		10
b. For at skaffe Tjeneste eller Tyende, naar den halv-aarlige Pengelen ikke overstiger 50 Kr.		1
naar den ikke overstiger 150 Kr.		2
naar den er højere		3
c. For at anbringe Personer i eller skaffe Personer til Arbejdsforhold, der ikke er Tyendeforhold, i indtil 1 Uge inkl.		25
og indtil 14 Dage inkl.		50
og skal Arbejdsforholdet vare ud over 14 Dage		1
d. For en skriftlig Overenskomst		25
e. For en Udskrift af Protokollen, kfr. ovenfor		35

Desuden er Fæstemanden berettiget til Erstatning for Udlæg, som han har haft for at opfylde udtrykkelige Begjæringer af nogen af Parterne.

5.

Fæstemandens Bevilling kan til enhver Tid tilbagekaldes af Amtsrådet i de i Lovens § 2 nævnte Tilfælde og under Rekurs til Justitsministeriet, og han maa finde sig i saadanne Forandringer i og Tillæg til ovenstaaende Bestemmelser, som Amtsrådet maatte vedtage, og som Justitsministeriet approberer.

Fra læsesalen på Landsarkivet for Fyn i Odense. – Her kan de amtskommunale arkiver frem til 1970 benyttes af offentligheden. Arkivalierne står i fjernmagasin, og der er derfor en ekspeditionstid på 1–2 dage (Foto: Kirstine Mengel)

serer man sig i det hele taget for *indgrebene i landskabet*, er disse arkiver sammen med fredningsnævnsarkiver og landvæsensarkiver, som er indsendt fra de forskellige kommissionsformænd, af central betydning.

Landvæsensretsarkiverne består af arkiverne efter landvæsensnævn, landvæsenskommissioner og overlandvæsenskommissionen og rummer foruden sagerne typisk en forhandlings- eller kendelses-/domprotokol og i nogle tilfælde også journaler. Landvæsenskommissionernes sager er indtil 1970 med enkelte undtagelser systematisk indsendt til amtet og derfor også registreret i amtmands-embedets journaler. Også

nævns-sagerne blev indsendt, men de enkelte sager er ikke som for kommissionssagerne registreret selvstændigt i journalerne. Den nævnte undtagelse gælder sager fra Vestfyn. De findes i Assens dommers arkiv. Også i andre dommerarkiver findes i øvrigt sager vedr. landvæsensretterne. Landvæsenssagerne er fortegnet i en særskilt registratur, der er under opstilling på Landsarkivets læsesal.

Fredningskommissionernes arkiver består typisk, men ikke komplet af kendelsesprotokoller, journaler og journalsager. De kan som tilfældet er med nævnet for Odense amtsrådskreds/Fyns amts nordlige kreds også rumme et register over fredninger og

tinglyste deklarerationer. Til de større sager af denne art hører f.eks. fredningen af Odense å i perioden 1926–1954 og kirkefredningerne i de enkelte herreder. I tilknytning til sagerne om Langelands-forbindelsen var både fredningsnævn og overfredningsnævnet i øvrigt inddraget. Fynsværket ville nemlig have de lidt billigere luftledninger i forbindelse med overførsel af et højspændingskabel mellem Fyn og Langeland, mens fredningsmyndighederne og amtsrådet af æstetiske årsager ønskede kablerne i jorden og lagt under eller ind i broerne. Dette gav anledning til en voldsom strid.

Gælder det bygninger og bygningstilladelser, skal man til Svendborg *Bygningsinspektorat*, der fungerede som landkommunernes bygge-myndighed, efter at nye regler om byggetilladelser og bygningstilsyn var blevet indført i 1960. Bygningsinspektoratets arkiv rummer et meget stort antal sager. Der er ikke afleveret journaler til dette arkiv, men journalnumrene fremgår af løbende oversigter over sagsbehandlingen i de trykte amtsrådsforhandlinger.

Hvad angår regions- og lokalplanlægningen, kommer Byudviklingsarkiverne med i billedet. De første *byudviklingsudvalg* blev nedsat lige efter besættelsen. Med afleveringen fra Fyns Amtskommune fulgte arkiverne fra Byudviklingsudvalgene for Kerteminde-egnen, Middelfart-egnen, Odense-egnen og Svendborg-egnen. Disse arkiver består foruden af et større antal sager af forhandlingsprotokoller og journaler som indgang til sagerne. Udvalgene beskæftigede sig med planlægning, og rummer ikke mindst et stort kortmateriale.

På det sociale område må fremhæves arkivet efter *Mødrehjælpen på Fyn*, der dækker perioden 1939 til 1977. Mødrehjælpen var oprettet i 1924 som privat institution med det formål at vejlede og hjælpe enligt stille mødre under svangerskabet og i barnets første leveår. Fra 1939 blev det en offentligt finansieret opgave, der løstes via de lokale mødrehjælpsinstitutioner. Fra 1. april 1976 overførtes opgaven til de kommunale og amtskommunale myndigheder, og Mødrehjælpen nedlagdes. Arkivet indeholder foruden alle adoptionssager sager på et udvalg af klienterne vedr. forhold som abort og sterilisation, støtte til gifte henh. ugifte samt frafaldne og afslåede adoptionsansøgninger. Arkivet rummer desuden de tilhørende indgangsmidler som journaler samt forhandlingsprotokoller og samrådsprotokoller og regnskabsmateriale. Samrådet skulle tage stilling til abort. Mødrehjælpen kunne også oprette institutioner, og arkivet rummer derfor administrativt materiale om bl.a. Mødre- og Spædbørnehjemmet Østruplund og Sandehus.

Fra *socialområdet* kan i Svendborg amtsråds arkiv nævnes de udtagne sager vedr. Viebæltegård, der i fremtiden formentlig skal danne ramme om Svendborg Museums nye socialmuseum.

En række journalsager i amtsrådenes arkiver dokumenterer i stort omfang *sygehusdriften*. Landsarkivet har desuden efter lukningen af Assens Sygehus, der oprindeligt blev drevet med Assens by som interessant, modtaget dette arkiv. Foruden en større mængde klientjournaler indeholder arkivet en række sager vedr. etableringen og driften i de over 100 år, det

nåede at eksistere.

Amtsrådene havde en række *stående udvalg*, hvis sagsbehandling normalt har afleveret sig i journalsagerne. Der findes i en række tilfælde dog særlige forhandlingsprotokoller for disse udvalg. Det gælder f.eks. Assens Amtsråds Vejudvalg, men kun for perioden 1934–1941.

Også for amtskommunernes særlige udvalg og nævn findes forhandlingsprotokoller, journaler og journalsager. Det gælder f.eks. trafikudvalgene, ungdomsskolenævnene og skolerådene samt skoledirektionerne. I sidstnævnte arkiver finder man skole- og undervisningsplaner, lærerinstruktioner, skoleindberetninger, lærerboliger m.m. Blandt de udtagne amtsrådsager finder man sagen vedr. Fynsplanen. Det var i henhold til denne, at Fyn blev forsynet med nye moderne centralskoler efter en koordineret plan efter de bestemmelser og intentioner, der var lagt ned i den nye skolelov fra 1958.

Af regionale statsinstitutioner kan nævnes Revalideringscentret for Odense og Svendborg amter. Her er bevaret dels en række sager om den daglige forvaltning, dels udtagne klientsager.

Endelig er der i tilknytning til sygekasseområdet afleveret en række arkiver, hvis ophav må karakteriseres som privat, trods meget store offentlige tilskud. Det gælder nogle sygekasser og deres centralforeninger.

Arkiverne er efter flere års arbejde med at afleveringsforberede dem nu fortegnet. Fortegnelserne er delt op i grupper: amtsrådene, amtskommunernes institutioner, væsener og institutioner, udvalg og nævn med tilknytning til amtskommunen, nævn og udvalg med tilknytning til det statslige amt samt endelig

en række fortegninger fra arkiver, der er skabt af private, men afleveret fra Fyns Amtskommune. For at kunne finde de rette sager og materiale i arkiverne, vil man som hovedregel desuden skulle benytte de journaler og journalkort eller andre søgemidler, som forvaltningen i sin tid selv skabte og benyttede, når korrespondancen skulle registreres og beslutningerne dokumenteres. Det vil af registraturerne fremgå, hvilke søgemidler der er, og hvad de kan bruges til.

Arkiverne er tilgængelige efter de almindelige regler og det vil som hovedregel sige, når protokoller, sager m.m. er 30 år gamle. Materiale, der indeholder oplysninger, der kan krænke privatlivets fred, er dog utilgængeligt i 80 år, men det er dog muligt at søge om dispensation herfor. Spørg på læsesalen.

Endelig skal det nævnes, at en række sager også kan følges ganske grundigt gennem de trykte amtsrådsforhandlinger og regnskaber. Man skal imidlertid være opmærksom på, at mange sager ikke nåede til behandling i amtsrådene eller først gjorde det sent i forløbet.